ذاكـــرات عَجّور

זוכרות את עַ'ג'וּר

Remembering ’Ajjur

تحرير وكتابة:
عمر اغبارية

الغلاف الأمامي:
آخر بيوت عجور – تشرين أول ٢٠٠٨
قبل النكبة - "دار البيّارة"، منزل يوسف العزّة
اليوم - تسكنه عائلة إسرائيلية وتستعمله
ملتقى موسيقياً وملهى

الغلاف الخلفي:
خريطة فلسطين قبل النكبة
إعداد سلمان أبو ستّة

جمع معلومات ومساعدة في تنظيم الجولة في عجور:
نوعم دوتان – لي أون (مستعمرة على أرض عجور)
هاشم العزة – الخليل (لاجيء من عجور)
يونس العزة – تل الصافي
(بقي على أرضه وهجّرت قريته)

تصميم الكتيب:
محمود ياسين

طباعة:
مطبعة الرسالة – بيت حنينا، القدس

إصدار:
جمعية "زوخروت"
هاتف: ٠٣ – ٦٩٥٣١٥٥
فاكس: ٠٣ – ٦٩٥٣١٥٤
Zochrot
Ibn Gvirol 61
Tel Aviv Jaffa 64362

تحية وشكر خاص
إلى لاجئات ولاجئي عجور
الذين سمحوا لنا بدخول قريتهم

עריכה וכתיבה:
עמר אע׳באריה

שער קדמי:
אחרון בתי עג׳ור- אוקטובר 2008
לפני הנכבה, "בית הפרדס"
של יוסף עבד אלעזיז אלעזה
כיום, "הח׳אן הקאמרי"
בניהול משפחה ישראלית שמתגוררת בו

שער אחורי:
מפה של פלסטין לפני הנכבה
ערך סלמאן אבו סִתָּה

איסוף מידע ועזרה בהכנת הסיור לעג׳ור:
נעם דותן - לי און (יישוב על אדמת עג׳ור)
האשם אלעזה - חברון (פליט מעג׳ור)
יונס אלעזה - תל אלסאפי
(נותר על אדמתו אך כפרו רוקן ונהרס)

עיצוב החוברת:
מחמוד יאסין

הדפסה:
דפוס אלרסאלה, בית חנינא, י-ם

הפקה:
עמותת זוכרות (ע"ר 580389526)
אבן גבירול 61
ת"א יפו 64362
טל' 6953155 - 03
פקס 6953154 - 03

תודה מיוחדת והערכה
לפליטות ופליטי עג׳ור
שהרשו לנו להיכנס לכפרם

This booklet is published thanks to the support of the Mennonite Central Committee

تم إصدار الكتيب بدعم من
החוברת הופקה בתמיכת
Mennonite Central Committee

تشرين أول 2008 אוקטובר

© All rights reserved to those who were expelled from their homes

زيتونة في عجور - أكتوبر ٢٠٠٨
עץ זית בעג׳ור - אוקטובר 2008

بيت مهدوم شرقي البلد
בית הרוס במזרח הכפר

القوات الإسرائيلية تحتل قرية عجور

הכוחות הישראלים כובשים את עג'ור

منقولة عن الموقع الإلكتروني "فلسطين في الذاكرة"
התמונה נלקחה מאתר האנטרנט
www.Palestineremembered.com

كتب يزن العجوري، من الأردن، في مداخلته في الموقع عن هذه الصورة أنها أخذت أثناء دخول القوات الصهيونية الى القرية في العام ١٩٤٨ ويظهر في الصورة المسجد الغربي في القرية وبجانبه بيت المرحوم الشيخ يوسف الجبالي وأعلى المنزل يظهر المرحوم عبدالرحمن عيسى بنات من سكان القرية وهو يرفع الراية البيضاء.

יזן אלעג'ורי, פליט מעג'ור המתגורר בירדן, כתב באתר האנטרנט הנ"ל ליד התמונה אחרי שפורסמה שם, כי התמונה צולמה בעת כניסת הכוחות הציוניים לכפר בשנת 1948. בתמונה נראה המסגד המערבי של הכפר ובסמוך לו ביתו של המנוח השיח' יוסף אלג'באלי. על גג הבית עומד המנוח עבד אלרחמן עיסא בנאת, תושב הכפר, כשהוא מרים דגל לבן.

مقدمة

ليس صدفة أن تأتي الزيارة إلى قرية عجّور المهجرة في أوج موسم قطف الزيتون. اشتهرت عجور بكثرة زيتونها وزيتها قبل النكبة. وهجّر أهلها في مثل هذه الأيام قبل ستين عاماً. وفي هذه الأيام يقوم "الصندوق القائم لإسرائيل" والمعروف بلسان الفلسطينيين باسمه العبري "قيرن قييمت"، يقوم بدعوة الإسرائيليين لقطف الزيتون من "مواقع القيرن قييمت". مواقع "القيرن قييمت " هي الأراضي الفلسطينية التي استولى عليها هذا الصندوق بشتى الوسائل منذ إقامته قبل أكثر من ١٠٠ سنة. يعرض "قيرن قييمت" قطف الزيتون كفعالية اجتماعية وتربوية للأفراد وللعائلات. أهداف "قيرن قييمت" مبينة في موقعه الإلكتروني الرسمي: " منذ أن قرر المؤتمر الصهيوني الخامس، الذي عقد في بازل عام ١٩٠١، إقامة صندوق قائم لأسرائيل (قيرن قييمت لإسرائيل = ق.ق.ل)، كان الصندوق رأس الحربة في العمل الصهيوني في أرض إسرائيل وفي الشتات"، ويضيف الموقع، " منذ امتلاك الأراضي الأولى في أرض إسرائيل ببداية القرن العشرين وحتى هذا اليوم، تعمل القيرن قييمت باسم الشعب اليهودي ومن أجله كالوصي من قبل الشعب اليهودي على أرضه في أرض إسرائيل"، وعن أهداف الصندوق التربوية ورد في الموقع أن هدفه هو " توطيد علاقة الشباب اليهودي المتواجد في إسرائيل والشتات بأرض الوطن بواسطة جهاز تربية وإعلام ومساعدة في الاستيعاب الاجتماعي لأولاد المهاجرين الجدد". هذه هي أهداف الصندوق من وراء فعاليات قطف الزيتون. تهويد كل شيء وطمس الهوية العربية الفلسطينية لهذه البلاد. لم نتوقع أن يقول "القيرن قييمت" لمدعوّيه لمن تعود أشجار الزيتون التي يقطفونها لأن هذا يتعارض مع وجوده. قبل حوالي شهر اقترح "نوعم" أن نقوم بفعالية قطف زيتون معارضة لما يقوم به "القيرن قييمت"، اقترح أن نقطف زيتون عجور ونوصله إلى أصحابه الأصليين. قال "نوعم" إنه تعرف على بعض لاجئي عجور الساكنين في الخليل. "نوعم" يسكن في "لي – أون" المقامة على أرض عجور. من هنا جاءت الفكرة بإجراء جولة لإحياء ذكرى نكبتها، بالإضافة إلى عمل رمزي احتجاجي بواسطة زيتونها. كان الاقتراح أن يقوم نشطاء إسرائيليون مع فلسطينيين مسموحي التتنقل بقطف الزيتون وتوصيله إلى الفلسطينيين المطرودين منذ ستين عاماً والمحاصرين اليوم بين حواجز الاحتلال

العسكري الإسرائيلي.
لم نتوقع أن يضع "القيرن قييمت"، الذي يسيطر اليوم على أغلب أراضي عجور، أي لافتة تدل على سوق عجور أو معالم عجور. بدل السوق وجدنا موقفاً للسيارات أسموه " موقف الفراشة". وبدل أراضي عجور وجدنا متنزهاً أسموه " متنزه بريطانيا". إلاّ أن السيد محمد الأعرج، ابن عجور واللاجيء في الأردن، تحدث بإسهاب عن قريته وتاريخها في شهادته التي نقلناها على صفحات هذا الكتيب. لم يبق من عجور إلا القليل ليذكّر بوجودها، ويظهر مركز البلد المدمر كنصب تذكاري طبيعي يشهد على النكبة والكارثة التي مرّت بها هذه القرية. أكوام وأكوام من الحجارة تدل على هدم حوالي ٦٠٠ منزل ومدرستين ومسجدين.
هل هناك من يتعلم في مدرسته عن عدد المدارس التي هدمتها إسرائيل منذ إقامتها؟ أو عدد دور العبادة التي قوضتها؟ أو عدد المقابر التي سوّتها بالأرض ومسحتها؟. "القيرن قييمت" ليس وحيداً في صناعة النسيان.
جمعية "زوخروت – ذاكرات" ستذكر عجور وستذكّر بقصة نكبتها من خلال الجولة التي ستتم بين أطلال القرية، وبواسطة اللافتات التي ستنصب هناك لتبين معالم البلد ومن خلال المعلومات الواردة في هذا الكتيب.
تبغي "زوخروت" من وراء فعالياتها هذه إلى طرح حقائق النكبة أمام الجمهور العام وخاصة اليهودي، داعية الطرف الإسرائيلي لتحمل مسؤوليته تجاه المعاناة التي سبّبها للشعب الفلسطيني منذ أن أدّى إلى نكبته عام ١٩٤٨. كما وتدعو "زوخروت" إلى عودة اللاجئين الفلسطينيين إلى أراضيهم كأساس لأي مصالحة بين الشعوب على هذه الأرض.
هذا هو الكتيب رقم ٢٧ من سلسلة الكتيبات التي توثق تاريخ القرى الفلسطينية المنكوبة التي تصدرها جمعية "زوخروت – ذاكرات". صدر قبله كتيبات عن المواقع التالية: كويكات، أم برج، خربة اللوز، الشيخ مونّس، المالحة، العجمي في يافا، حطين، الكفرين، الشجرة، ترشيحا، بئر السبع، اجليل، اللجون، سحماتا، الجولان، اسدود والمجدل، خربة جلمة، الرملة، اللد، عكا، حيفا، عين المنسي، الحرم (سيدنا علي)، عين غزال، لفتا ودير ياسين.

زوخروت – ذاكرات
تشرين أول ٢٠٠٨

הקדמה

חודש אוקטובר הוא שיא עונת מסיק הזיתים. בחודש אוקטובר, בימים אלה לפני ששים שנה, גורשו אחרוני תושבי עג׳ור מכפרם. בעג׳ור היו הרבה זיתים ואת השמן מכרו אנשי עג׳ור בכמויות לכפרים באזור. בימים אלה, הקק״ל מזמינה את הציבור הישראלי בהמוניו למסוק זיתים ב״אתרי הקק״ל״. המסיק מוצג כאירוע חברתי משפחתי ואף חינוכי. לפני כחודש הגיע נועם למשרדי זוכרות עם רעיון לאירוע מסיק זיתים אלטרנטיבי. הוא אמר שהוא מכיר פליטים מעג׳ור שגרים בחברון. הוא מאמין שלהם מגיע לקבל את פרי כרמם. הוא גר ביישוב לי-און, על אדמת עג׳ור. כיוון שהם לא יכולים לזוז, הוא הציע שישראלים ופלסטינים ניידים ימסקו את הזיתים של הפלסטינים המגורשים אז והניצורים היום, ויעבירו את היבול מעבר למחסומי הכיבוש. כך עלה הרעיון לערוך סיור למידה על הנכבה של עג׳ור ולשלב בו פעילות אקטיבית סימבולית באמצעות הזיתים של עג׳ור.

הקק״ל לא תציין למי שייכים עצי הזית בני מאות השנים שבצלם היא מארגנת פעילות תרבותית ומחנכת את ילדי ישראל. זה סותר את מהות תפקיד הקק״ל כפי שהוא מוצג באתר האינטרנט הרשמי שלה: ״מאז החליט הקונגרס הציוני החמישי, שהתכנס בבאזל בשנת תרס״ב (1901), על הקמתה של קרן קימת לישראל (קק״ל) היא הייתה חוד החנית של העשייה הציונית בארץ ישראל ובתפוצות״. זה לא מסתדר עם סיבת קיומה ועם ייעודה: ״מאז רכישות הקרקע הראשונות בארץ ישראל בראשית המאה ה-20, ועד עצם היום הזה, פועלת קרן קימת לישראל בשם העם היהודי ולמענו כנאמן העם היהודי על אדמתו בארץ ישראל״. זה מתנגש עם מטרותיה החינוכיות: ״חיזוק הקשר של הנוער

היהודי בארץ ובתפוצות לאדמת המולדת באמצעות מערכת חינוך והסברה וסיוע לקליטה חברתית של ילדי עולים", כך כתוב באתר של הקק"ל. מאמצי הקק"ל להעלים את הזהות הערבית והפלסטינית של הארץ הזאת ידועים וניכרים בכל פינה ב"אתרי הקק"ל". לכן לא ציפינו למצוא אזכור לשוק של עג'ור כפי שתיאר אותו בהתלהבות הפליט מחמד אלאערג' המתגורר היום בירדן ושעדותו המרתקת מובאת בחוברת זו. במקום השוק של עג'ור יש "חניון הפרפר" של הקק"ל, אשר כיבדה את בריטניה וקראה לפארק שבלע את אדמות עג'ור "פארק בריטניה". משם ניתן לראות את התל שעליו התקיים עד 1948 גרעין הכפר עג'ור. תל קרח עומד כאתר הנצחה לנכּבּה שהכפר הזה עבר. רק ערימות ועוד ערימות של אבנים שוכבות על התל. כאן היו בין השאר כ - 600 בתי מגורים, שני בתי ספר ושני מסגדים. האם מישהו בישראל מלמד כמה בתי ספר הרסה ישראל מאז הקמתה? או כמה בתי תפילה מוטטה? או כמה בתי קברות היא שיטחה והעלימה?. ברור שמלאכת ההשכחה אינה נחלת הקק"ל בלבד.

עמותת זוכרות תזכור את עג'ור, ותזכיר את סיפורו לקהל הרחב תוך כדי הסיור שיתקיים בין הריסות הכפר, על ידי הצבת שלטים שיסמנו את האתרים המרכזיים שהיו קיימים בעג'ור לפני הנכּבּה ועל ידי החומרים הכתובים בחוברת זו.

"זוכרות" מבקשת בפעילויות כגון אלה להביא את סיפור הנכבה הפלסטינית לציבור הרחב ובעיקר לציבור היהודי, מתוך אמונה שהכרת ישראל בנכבה שגרמה לעם הפלסטיני, לקיחת אחריות על המשך סבלו והשבת הפליטים לאדמותיהם הן תנאים הכרחיים ליישוב הסכסוך המתמשך על הארץ הזאת.

החוברת "זוכרות את עג'ור" היא החוברת ה- 27 שזוכרות מפיקה כדי לתעד את ההיסטוריה של הערים והכפרים הערבים "שנִנְכְּבּו" בארץ הזאת. החוברות הקודמות עסקו במקומות האלה: כּויכּאת, ח'רבת אם בֻּרג', ח'רבת אללוז, אלשיח' מֻוַנִּס, אלמאלחה, אלעג'מי ביאפא, חִטין, אלכַּפְרֵין, אלשַגַ'רָה, תרשיחא, בִּאְר אלסַבְּע, גְ'לִיל, אללַּג'ון, סֻחמאתא, אלג'וּלאן, אִסְדוּד ואלמַגְ'דַל, חִ'רבּת גַ'לַמה, אלרַמלה, אללִּד, עכּא, חַיפא, עין אלמַנְסי, אלחַרַם [סידנא עלי], עין עַ'זאל, לִפְתא ודיר יאסין.

זוכרות

אוקטובר 2008

عجّـــور

كانت قرية عجور تنتشر على رقعة كثيرة التلال، على بعد ٢٤ كم شمال غرب مدينة الخليل في نهاية السفوح الغربية لسلسلة جبال الخليل. وكان المدخل الرئيسي للقرية يبدأ من الشارع العام الواصل بين بيت جبرين وباب الواد، وهو شارع الخليل – الرملة.
كانت مساحة أراضيها في عهد الانتداب البريطاني أكثر من ٥٨ ألف دونم. تحيط بها أراضي قرى بيت نتيف وزكريا ومغلس وتل الصافي ودير الذبان وكنا ودير نخاس وخربة أم برج ونوبا من قضاء الخليل، وبريج في قضاء القدس، وسجد وجليا في قضاء الرملة. كانت الأراضي المحيطة بالقرية تزرع خضراً وفواكه، أما الأراضي البعيدة فتزرع حبوباً وتعتمد على الأمطار. كان القمح والزيتون من أهم محاصيلها. وكانت تربية المواشي مصدر رزق لكثير من سكانها بعد الزراعة.
وكان بعض السكان يشتغل بمهن أخرى مثل النجارة والدباغة وصناعة الأحذية.
ويعتقد أن اثنتين من الخرب التابعة لها، جنّابة الفوقى وجنّابة التحتى كانتا موقع معركة أجنادين الشهيرة التي انتصر فيها المسلمون على البيزنطيين سنة ٦٣٤م.
وقد كانت منطقة عجور عامرة منذ أقدم الأزمنة، بدليل كثرة الخرب الأثرية القديمة والتي يصل عددها إلى ٢٢ موقعاً منها: عمورية ودروسيا والرسم وعسقلون والنويطف وجنابا والعباد والشويكة والخان وأم البصل وغيرها.
يبدو أن عجور الحديثة أنشئت في الأعوام الأولى من حكم الفاطميين حوالي سنة ١٠٠٠ م. وذكر المؤرخ المقدسي، مجير الدين الحنبلي (توفي سنة ١٥٢٢) أنه مرّ بعجور بعد أن غادر غزة في طريقه إلى القدس.
بلغ عدد سكان عجور سنة ١٩٢٢ أكثر من ٢٠٠٠ نسمة وارتفع في سنة ١٩٣١ إلى ٢٩١٧ نسمة يسكنون في ٥٦٦ منزلاً، وفي سنة ١٩٤٥ كان عددهم ٣٧٣٠ نسمة جميعهم عرب. ويقدر عددهم سنة ١٩٤٨ بأكثر من أربعة آلاف نسمة.
كانت عجور مركزاً هاماً للقرى المحيطة بها حيث كان بها مدرسة مفتوحة أمام طلاب من القرى المجاورة. أنشئت المدرسة الجديدة عام ١٩٣٤ بعد أن كان في القرية مدرسة خاصة منذ أيام الحكم العثماني. وكان في القرية مسجدان، بني أقدمهما في العهد الفاطمي. وكان يقام في عجور سوق كل يوم جمعة على رقعة واسعة إلى الشرق من القرية، وكانت تجتذب الناس والتجار من مختلف مدن فلسطين وقراها.

احتلالها:

تم احتلال عجور بشكل نهائي وتمّ طرد جميع سكانها في

١٩٤٨/١٠/٢٣ إثر هجوم شنته عليها "الكتيبة الرابعة" من لواء "جبعاتي" الذي احتل عدة قرى في قضاء الخليل. ويذكر المؤرخ الإسرائيلي بني موريس أن السكان نزحوا في معظمهم قبل الاحتلال، وأن من تخلف منهم طُرد. ويشير موريس إلى أن هجوماً عسكرياً آخر كان قد شُن على عجّور في ٢٣-٢٤ من تموز ١٩٤٨ وكان هو السبب الأول لنزوح السكان.

أنشئت خمس مستعمرات إسرائيلية على أراضي القرية: عجور الإسرائيلية بنيت قرب موقع القرية الفلسطينية من جهة الغرب عام ١٩٥٠، وإلى الجنوب الشرقي من الموقع أنشئت مستوطنتان: تسفريريم سنة ١٩٥٨ ولي - أون سنة ١٩٦٠، أما جبعات يشعياهو التي أنشئت عام ١٩٥٨ فتقع على أراضي عجور المتاخمة لأراضي زكريا، وفي الجهة الشمالية الشرقية للقرية أنشئت مستوطنة تيروش عام ١٩٥٥.

القرية اليوم:

ينمو في أرض الموقع نبات الصبار وشجر الكينا واللوز والخروب والزيتون، وتتخللها الأنقاض وحطام الحيطان الحجرية المبتورة. موقع القرية مسيّج أغلبه ويستعمل مرعى للمواشي، وقسم من أراضي القرية يقع ضمن متنزه عام ومسار جولات في الطبيعة.

يذكر وليد الخالدي في كتابه " كي لا ننسى" أنه لم يبق في القرية إلاّ ثلاثة منازل: اثنان منها مهجوران، والثالث حوّل إلى مستودع. أحد المنزلين المهجورين بناء حجري مؤلف من طبقتين، وله واجهة أمامية مثلثة القناطر.

المصادر:

- الموسوعة الفلسطينية، دمشق، ١٩٨٤.
- الخالدي وليد، كي لا ننسى، بيروت، ١٩٩٧.

ولكن من خلال جولة جديدة في الموقع وبناءً على معلومات جمعتها من لاجئي القرية تبين أنه تبقى من القرية أربعة مبان على الطرف الغربي للقرية، وليس ثلاثة، اثنان منهما مهدومان جزئياً وآيلان إلى السقوط بسبب الإهمال والعبث بهما، واثنان مستخدمان حتى يومنا هذا ووضعهما جيد. الأول مبنى مؤلف من طابق واحد يقع على يمين المسافر غرباً في شارع القرية الرئيسي، قبل مدخل المستوطنة الإسرائيلية عجور بحوالي مئتي متر، كان هذا المبنى عيادة القرية الفلسطينية واليوم يستعمل كمطعم. بعد العيادة ينعطف الشارع يساراً ليصل إلى المبنى الثاني الذي كان يحتوي على مطحنة ومعصرة زيتون وبئر ماء اسمها "بير البيارة" لقربها من بيارة عائلة العزة. هذا المبنى هو ملك لعبد المجيد العزة وكان به مولد كهرباء. حالياً، المبنى مهجور وآيل إلى السقوط. ليس بعيداً عنه يقع منزل كبير مبنيّ من الحجر مؤلّف من طابقين وله واجهة أمامية واسعة مثلثة القناطر (أنظر صورة الغلاف الأمامي لهذا الكتيب)، هذا هو منزل يوسف عبد العزيز العزة وأولاده، تسكنه حالياً عائلة إسرائيلية وتستخدمه لإقامة حفلات موسيقية وتسميه " الخان". وعلى قمة التلة يقع المنزل الأخير وهو مهدوم جزئياً ومهدد بالسقوط، هذا هو منزل عبد الحميد يوسف العزة الذي أتمّ بناءه عام ١٩٤٨ وسكنه لمدة شهرين فقط قبل أن اضطر للنزوح عن قريته وعن بيته.

عمر اغبارية

עַג'וּר

סיכמה - נגה קדמן

הכפר היה פרוש באזור של גבעות במורדות המערביים של הרי-חברון, 24 ק"מ מצפון-מערב לעיר. הארכיטקטורה העתיקה של הכפר מצביעה על היווסדו במאה העשירית לספירה. עג'ור שכן באזור עשיר באתרים ארכיאולוגיים, והיו לפחות 22 כאלה על אדמותיו. בסוף המאה ה-16 חיו בכפר 193 נפש בבתים צפופים. היו בכפר שני מסגדים, אחד מהם עתיק, וארבעה אתרי-דת אחרים. ארבעה אתרי-דת נוספים היו בסביבתו הקרובה. ילדים מכפרי האזור באו ללמוד בבתי-הספר של עג'ור: בית-ספר פרטי שהוקם בתקופה העותמנית ופעל בבניין עתיק ובית-ספר נוסף שנפתח ב-1934. בימי שישי נערך בשטח גדול ממזרח לכפר שוק שמשך קונים וסוחרים מעיירות וכפרים אחרים. כלכלת עג'ור התבססה על חקלאות בעל, בעיקר גידול חיטה וזיתים. גידול בעלי-חיים, בעיקר עזים, היווה פעילות כלכלית חשובה נוספת. הרעייה הצריכה נדידה עונתית של חלק מהתושבים שהרחיקו את העדרים מהשדות הנטועים בעונת הגשם וחיו בח'רבות במרחק מה מהכפר. הדבר השתקף בנתונים הבריטיים לגבי האזור: לפי המפקד שנערך ב-1931 חיו בכפר ובח'רבת אל-סורה 2,917 תושבי ב-566 בתים; במפקד של 1944-45 נמנו בעג'ור ובח'רבת עמוריה 3,730 תושבים, ברובם מוסלמים. אדמות הכפר השתרעו אז על 58,074 דונם. חלק מהתושבים עבדו בעיסוקים אחרים, כמו נגרות, בורסקאות וסנדלרות.

בתיאום עם מבצע יואב שבוצע באוקטובר 1948 לכיבוש רצועת החוף הדרומית, פעלה חטיבת גבעתי בנפת חברון וכבשה כמה מכפריה. עג'ור היה אחד מהכפרים שנכבשו בידי הגדוד הרביעי של החטיבה ב-23 באוקטובר, לפי 'תולדות מלחמת הקוממיות'. מקור זה מוסר שעם כיבוש הכפר התאחדו המבצעים בחזית הדרומית והמרכזית. ההיסטוריון הישראלי בני מוריס כותב שרוב תושבי עג'ור והכפרים השכנים ברחו לפני כיבוש כפריהם, אך אלה שנותרו בהם גורשו. מוריס מציין שהתקפה צבאית על עג'ור ב-23-24 ביולי 1948 היתה הסיבה העיקרית להתרוקנותו.

ארבע מושבים ישראלים הוקמו על אדמות הכפר: עגור נבנה בסמוך לאתר הכפר ב-1950, תירוש קם ב-1955 מצפון-מערב לאתר וצפרירים וגבעת ישעיהו נוסדו ב-1958. ב-1960 נבנה הישוב לי-און מדרום-מזרח לאתר. רק שלושה בתים נותרו מהכפר; שניים עומדים נטושים ואחד הפך למחסן. אחד מהבתים ההרוסים הוא מבנה בן קומותיים עם מרפסת קדמית מקושתת. שיחי-צבר ועצי אקליפטוס, שקד וחרוב גדלים באתר, ובינותיהם ניתן להבחין בקירות-אבן הרוסים ועיי-חורבות. האתר מגודר ומשמש למרעה, והאדמה שסביבו מצויה בידי עגור.

מקור: Walid Khalidi, All that Remains, 1990, 206-207

מידע ממקורות נוספים:
על-פי PalestineRemembered.com נלחמו בצד הכפר האחווה המוסלמית המצרית, כוחות פלסטינים מקומיים וכמה מתנדבים של צבא השיחרור הערבי (http://www.palestineremembered.com/Hebron/Ajjur).
לפי הערכתו של אנדי יחזקאל חיו בכפר 4,070 תושבים ב-1948
(http//:nakba-online.tripod.com)

עדכון:
מביקור במקום וממידע שאספתי מפליטי הכפר מתברר שנותרו ארבעה מבנים בקצהו המערבי של הכפר, אחד מהם בית בן קומה אחת נמצא כמאתיים מטר לפני הכניסה למושב הישראלי עגור מצד ימין של הכביש המוביל למושב מכיוון לי און, היום הבית משמש כמסעדה, לפני הנכבה זה היה מבנה המרפאה של הכפר. בהמשך, פונים שמאלה ומגיעים למבנה בן הקומתיים המתואר על ידי אלח'אלדי, זהו ביתו של יוסף אלעזה וכיום הוא משמש כבית מגורים למשפחה ישראלית שמקיימת בו גם פעילות מוסיקאית לציבור הרחב, המקום נקרא "החאן הקאמרי". (ראו צילום על ההכריכה הקדמית של חוברת זו). סמוך לבית הזה ישנו מבנה נמוך הרוס למחצה, שימש לפני הנכבה כבית בד, טחנת קמח ובאר מים שנקראה בפני התושבים " ביר אלביארה" דהיינו "באר הפרדס" על שם הפרדס של משפחת אלעזה הסמוך, ניתן לראות את הבאר הצמודה למבנה מצד דרום ובתוך המבנה את קורות הבטון והתשתית של המנוע היחיד שהיה בכפר שהפעיל את המכונות שהיו המתחם. מזרחה משם, על הגבעה עומד בית רביעי בן קומתיים הרוס חלקית, הבית שייך לעבד אלחמיד אלעזה אשר הספיק לגור בו רק כחודשיים לפני שנאלץ לנטוש אותו בשנת 1948- עמר אע'באריה].

منزل عبد الحميد يوسف العزّة
בית עבד אלחמיד יוסף אלעזה

مبنى المطحنة والمعصرة التابع لعائلة العزة - تشرين أول ٢٠٠٨

מבנה בית הבד וטחנת הקמח השייך למשפחת אלעזה - אוקטובר 2008

شهـــادة

السيد محمد علي حسن الأعرج
– أبو جميل
ولد في قرية عجّـور
بتاريخ 17 – 3 - 1933
يسكن حالياً في مخيم حطين
– الأردن

أجرى المقابلة:
فواز سلامة – الأردن
تاريخ المقابلة: 2005-4-24
مكان المقابلة:
منزل أبو جميل في مخيم حطين للاجئين في الأردن
ضمن مشروع التوثيق الشفوي للنكبة الفلسطينية في الموقع الالكتروني:
www.palestineremembered.com

عجور

- أنا لاجيء منذ ١٩٤٨ من قرية عجور. قرأت عن عجور وكانت من المدن الرئيسية في فلسطين وسكنها البشر منذ ١٥٠٠ سنة قبل الميلاد. كانت عجور زمن الدولة العثمانية تابعة لقضاء الرملة، بعد ١٩١٧ تحولت في عهد الانتداب البريطاني إلى محافظة الخليل. قبل النكبة كان عدد سكانها حوالي ٥٠٠٠ نسمة. منطقة عجور تقسم لأربعة أقسام رئيسية: البلد نفسها وثلاث خرب تابعة لها.

الجغرافيا

-تقع عجور على تلال منخفضة. حولها كان عدة وديان: وادي الدير من الجهة الجنوبية ومن الشرق وادي دروسيا ومن الغرب وادي أطربا ومن الجهة الشمالية الشرقية كان وادي الصمت. وكان كمان خلايل وأشعاب بقولولها خلة أو شِعِب وهي ممر مائي مش دائم واقع بين جبلينَ أو تلّين تجري فيه المياه خلال الشتا.

- القرى المحيطة بعجور: من الشمال قرية زكريا تبعد ٣ كم، البريج ٧ كم، مغلّس من الغرب تبعد ٧-٨ كم وتل الصافي كمان من الغرب، دير الذبان بالجنوب تبعد ٣ كم وبيت جبرين كمان باتجاه الجنوب تبعد عنا ٨ كم، ومن الشرق بيت أولا ونوبا وخراص، ومن الشمال الشرقي بيت نتيف. مدينة الخليل تبعد ٢٠ كم باتجاه الجنوب الشرقي.

- بأراضي عجور ما كان مستوطنات يهودية. كان مستعمرة كفار مناحم على أرض بلد اسمها إدنبة، تبعد عنا حوالي ١٠ كم باتجاه الغرب.مستعمرة تسفروريا اللي بعيدة عنا حوالي ١٢ كم من الشمال. مستعمرة موسى في الجنوب قريبة من بيت جبرين وعراق المنشية. عشان هيك ما كان أي صلة بيننا وبين اليهود.

المواصلات

-لم يكن في عجور أي شارع معبد داخل القرية، حتى الشارع الرئيسي الواصل للبلد كان ترابي، ولكن مفتوح والسيارة تروح وتيجي منه. من ناحية السيارات، كان يدخل عالبلد باص واحد يأتينا من الخليل ويوصل الرملة، كان يخدم سكان القرى اللي بدها تروح على سوق الرملة. كانوا يسمّوه الخط الغربي. كان يطلع الصبح من الخليل ويحمل الركاب من القرى على الطريق، بيت كاحل ووادي القف وبيت أولا على يساره وترقوميا على يمينه ويدخل من وسط بيت جبرين ويكمل للشّمال وبيمر عن بلد صغيرة اسمها الصورة وبعدين يوصل مثلث عجور، عجور بعيدة عن الشارع الرئيسي ثلاثة كيلو فكان الباص يدخل الثلاثة كيلو على البلد والركاب بيكونوا يستنّوه ويرجع نفس الطريق، ويمر على زكريا وبيت الجمال وبعدها على عرتوف وباب الواد واللطرون ومن هناك بغرّب للرملة. وكان باص يطلع من الرملة ويروح على الخليل. الباص اللي بيطلع من الخليل كان يبات في الرملة واللي يطلع من الرملة يباتٍ في الخليل. عجور تقع بالوسط تقريباً بين الرملة والخليل. الباص كان لشركة الشرباطي من الخليل.

العائلات

- كانت عجور مقسمة لثلاث مناطق، ثلاث أثلاث، وكل ثلث مؤلف من عدة عشاير. الثلث الأول بيضم عشيرة العجارمة وعشيرة السرابطة، الثلث الثاني يشمل فقط عشيرة المحارمة لأنها كانت أكبر عشيرة بالبلد، والثلث الثالث بضم ثلاث عشاير وهي عشيرة الحجاجرة وعشيرة الصراحنة وعشيرة الهـَبر. البلد كانت مقسمة حسب تعداد السكان. وكل عشيرة إلها منطقتها. نص الشرق وكل الشمال من البلد كان تابع للعجارمة وللسرابطة، المحارمة كانت تملك الغرب كله مع شويّ من الجنوب، باقي الحمايل إلها الجنوب والنص الثاني من الشرق. أنا من عشيرة العجارمة.

التعليم

- منطقة الجامع هي مركز البلد. كان عندنا مدرسة، في البداية كان مدرسة كتّاب قبل ما يصير مدارس حكومية ويتعلموا فيه عربي وحساب وقرآن، كانت موجودة في دار أبو حسن وكانت قرب الجامع، وكان يدرّس فيها واحد اسمه أحمد علي شاهين وبعدين صار يدرّس معه الشيخ عبد ربه سليمان، الاثنين من عجور. وبعدين صار مدرسة ابتدائية على حساب الحكومة، وكانت حتى الصف الخامس وبعدين رفعوها للصف السادس، وسنة ١٩٤٧ جاءت موافقة أنه المدرسة تصير مدرسة ثانوية لتخدم كل القرى المجاورة، أنا درست في هذي المدرسة حتى الصف السابع. سنة ما طلعنا أنا كنت في الصف السابع. كان فيها ١٣ غرفة وكانت مبنية بشكل مستطيل مع زاويتين ، وكان المعلمين يناموا فيها. موقع المدرسة هو في طرف البلد من جهة الغرب. فش بعدها دور للغرب، ما عدا بيت حسن عبد العزيز العزّة والبيارة وكان فيها ماكنة زيت ومعصرة وبابور طحين. كان كمان

بيت لدار العزة جنوب البيارة وكانت الصدّيّة. هذول بس كانوا غرب المدرسة. في المدرسة كان ١٢ معلم وكانوا يناموا في المدرسة، عادة لمدة أسبوع ويروحوا يوم الخميس، وكان الهم مطبخ وخدمات، كلهم من خارج عجور وكان واحد من زكريا. ٧ غرف للتدريس، كل صف غرفة. فيها حمام للمعلمين فقط، الميّ كانوا الناس يجيبوا من الآبار ويحطوها في خزّانات واجرار للمعلمين ولشرب الطلاب. غرفة الصف كانت حوالي ٤ في ٤. في الصف السابع كنا حوالي عشر طلاب، ٧ من عجور وواحد من الدير وواحد من زكريا، والصفوف الأصغر كانت عددها أكبر. في عجور ما كانت فكرة تعليم الولد حتى يصير معلم أو حتى يصير مهندس، ما كانتش هاي الفكرة، طبعاً نتيجة عدم وعي وكمان نتيجة حاجة الأهل للولد، لأنه أهل عجور جماعة زراعيين أصحاب حلال ومواشي، كل عملهم في الزراعة ومع الحلال. يعني اللي كان ابنه يختم المصحف يعملوله حفلة ويزفوه في البلد ويذبحوا ويطعموا الناس. ويقولوا والله ابن فلان ختم المصحف. وثاني يوم يسرح مع البقر أو مع الغنم. من اللي خلّصوا صف سابع سنة الـ ٤٧ راحوا يدرسوا في الخليل بسّ ثلاثة، من عجور كلها والباقي كلهم لحقوا الغنم والبقر.
أذكر مدير مدرسة كان اسمه فريد، وبعده كان مدير من عين كارم اسمه عبد الله فضة وهو كان المدير يوم ما طلعنا من عجور. من المعلمين أذكر أستاذ حسين من زكريا وعبد الله شعبان من حلحول، وأستاذ فريد وأستاذ شمس والأستاذ الشيخ عبد المجيد القواسمي من الخليل. وبتذكر أسماء الطلاب من صفي. طبعاً تشتتنا والناس بعدت عن بعضها وندر ما نلتقي. في عجور ما كانت البنات تدرس بالمدرسة، ولكن لما بنوا المدرسة زادوا ثلاث غرف عشان يعملوا مدرسة للبنات في المستقبل.

المعالم

- المسجد يقع في وسط البلد ومساحته ١٢ في ٥ متر، عليه مئذنة مميزة، ١٥٠ درجة داخلها توصل أعلاها، أنا طلعت عليها وصدت عصافير. كان عندنا شيخ عاجز اسمه حسين سعد أبو غزلة وهو المؤذن وهو الإمام وكان صوته ممتاز، كان للجامع ساحة كبيرة وأيام الجمعة ما كان الجامع يكفي المصلين، كان مبني من حجر. أول ما دخلت إسرائيل دمرت أول ما دمّرت الجامع ومئذنته. هناك مقام في داخل البلد وعلى طرف المقبرة اسمه مقام الشيخ رمضان وهو عبارة عن غرفة صغيرة عليها قبة وداخلها قبر، ومن جهة الشرق من البلد على رأس الجبل كان مقام أبو شوشة، ومقام المسيد في آخر البلد من جهة الجنوب، ومقام الشيخ تميم خارج البلد في خربة القنّة، وشرقي البلد هناك مقام الشيخ صامت وعلى جبل ثاني مقام الشيخ عبد الله، وغربي البلد في خربة عمورية كان أيضاً مقام الشيخ عبد الله، بناؤه عبارة عن عقد. في أرض عجور كان خرب كثيرة، وهي كانت في الزمن البعيد كانت مدن وممالك، يقال أنه منطقة عُكبر كانت مملكة وهناك وقعت معركة أجنادين. والخربة عبارة عن مغر وكهوف وسلاسل وبيوت

مهدمة وقديمة، مكان مهجور وفيه شجر، هذه دلالة على أن هذي المنطقة كانت في السابق مأهولة ولكنها هجرت. كان الناس يستعملوا الخربة للعزبة والكهوف للغنم.

الصحة

- كان عندنا عيادة في البلد. كان في ذلك الزمان مرض الملاريا ورمد العينين ومرض السلّ. غير هيك ما كان أمراض. كان عندنا عيادة مفتوحة يومياً وفيها طمرجي إلها بناء مستقل وحوله شجر وموقعها حلو، بتيجي غرب المدرسة. الطمرجي كان من خارج البلد وينام في العيادة ويروّح كل أسبوع. يمكن كان من منطقة الخليل. قبل ما يبنوا العيادة كانت الناس تروح على بلد شمال شرق عجور بتبعد ٧ كيلو، اسمها بيت الجمال، هاي مسيحية، يعني دير، وكان فيها عيادة وكان سكان القرى يروحوا عليها، كان قيها طمرجي اسمه السروجي، اللي يصيبه ملاريا يروح عنده ويعطيه حبوب، أنا بذكر رحت عليه، ودّوني لأنه صابني ملاريا وأعطاني حبوب صفرا لونها، بقولولها حبوب "كينيا"، توخذ منها، واللّه يطيب الواحد. عيونك موجعاتك يعطيك قزازة قطرة. أما إذا فحص المريض وعنده مرض بقدرش يعالجه بيقول إنه هاذ لازم توخذوه على مستشفى يافا.

المياه

- الميّ في عجور كلها من آبار نبع وآبار إرتوازية. موجودة دايماً في الصيف والشتا. في نص البلد كان حوالي عشر بيار نبع، غير بيّارة العزّة اللي كان فيها بير وكان يشتغل على موتور لأنه كان عنده معصرة وبابور طحين، عمق البير حوالي عشرين متر، والناس تنشل بالدلو وتستعملها للشرب، النسوان كانت تنشل وتعبي جرار وتودّي على الدور، ولكن الآبار اللي خارج البلد كانت بعمق ثلاثة إلى خمسة متر بسّ. ما بعرف شو السبب. لما كانت تشتي الدنيا كانت البيار اللي خارج القرية كانت تطلع المي من خارج البير، كانوا يقولوا تفجرت البيار من كثر المطر، أما بيار داخل البلد فما كانت تتعبّا. دايماً المي كانت متوفرة بكثرة. عجور تشتهر بالحلال، عندها أعداد كبيرة من الحلال ولكن كلها كانت معزبة خارج البلد وكانوا يسقوها من البيار الخارجية. لكل بير كان اسم على اسم اصحابه، بير العجارمة،بير السرامطة، بير الضبع، بير أبو غزلة، بير أبو ذان، بير الجميزة، بير الخليل، بير المحارمة.

الاقتصاد

- كنا نضوي البيوت بالسراج. كان السراج يشتغل على كاز ويدخلوا فيه فتيلة اللي تمتص الكاز ويولعوها، هذا أكثر شيء كان دارج. بعض الناس استعملوا الفانوس وقسم من الناس اللي عندهم امكانيات استعملوا "لوكس مع شنبر".
كنا نستعمل بابور الكاز للطبخ. الكاز كنا نشتريه من الدكاكين. في عجور ما كان مقاهي. كان فيها دكاكين كثيرة وكان فيها ملاحم. كان رطل اللحم بخمس قروش. مع إنه أغلب الناس عندها حلال وتذبح بنفسها، كان بعض الناس يشتروا لحم من الملاحم لأنه ما

عندها حلال. أكل اللحم ما كان يومي عند الناس، يمكن مرة في الأسبوعين أو مرة في الشهر. كان حلاقين اثنين في البلد. واحد اسمه ابراهيم اللهواني وواحد اسمه المنوّي اللي كان جار للجامع، أنا كنت أحلق عنده لأنه أقرب لبيتنا. كانوا الناس يحلقوا ويدفعوله بس بموسم البيدر. كان في خياطين اثنين بالبلد. أما ما كان فيها أفران لأنه كل بيت كان فيه طابون. كان في نجار في البلد، عائلة أبو غزلة من العجارمة كانوا فاتحين منجرة ممتازة ومشهورة، وكانوا ناس من بلاد مجاورة حتى من بيت لحم والخليل يطلبوا منهم شغل، كانوا يصنعوا خزاين وأبواب وأدوات حراثة. وكانوا بفضل صنعتهم من أغنى الناس في البلد.

السوق

- كان في عجور يصير سوق كل يوم جمعة، اسمه سوق الجمعة، كان يبدأ من الصبح حتى صلاة العصر، ييجوا تجار وناس من كل أنحاء فلسطين، كان تجار يوصلوا من غزة ومن يافا ومن عكا كان ييجوا. وكل شيء كانوا يبيعوا فيه. وفي تجار كانوا ييجوا يوم الخميس ويباتوا في البلد عند أصحابهم أو في المضافات والصبح يوخذوا بضاعتهم ويروحوا على السوق. أنا كنت أروح كثير على السوق. مرّات كنت أنا وأبوي وعمّي نوخذ حلال ونبيع بالسوق. كل أنواع الحلال كانت موجودة في السوق. كل يوم جمعة كانت عجور تمتليء ناس وتجار. السوق كان في شرق البلد.

المجتمع

- كان لعجور مختار واحد وما كان لكل عيلة مختار، بزمن الإنجليز عينوا مختار من دار العزة اسمه حسن عبد العزيز العزة وظل مختار حتى طلعنا من البلد. عشيرة العزة أصلها من مصر. من زمان. توزعوا على عدة قرى: تل الصافي، عجور، الصورة، بيت جبرين. وكلهم اسمهم دار العزة في كل القرى.
- كان في البلد مضافة لكل عشيرة، يسموها حارة، هي عبارة عن بيت كبير ومفروش بسط، فيه دلال للقهوة والشاي، الضيف كان يمكن ينام عند المضيف الرئيسي أو ينام بالمضافة. البيوت أغلبها كانت مبنية من طين بطريقة قديمة، كان بالبيت فتحات "طلقيات" بدل الشبابيك.
- كان واحد ييجي على البلد وعلى ظهره صندوق العجب وكانوا الاولاد والشباب الصغار يجمعوا حوله. كان الناس الكبار يلعبوا السيجة والضامنة. الصغار كانوا يلعبوا "الدحدال" يعني عجل معدني كانوا يمسكوه بقضيب معقوف ويركضوا فيه، وكانوا يلعبوا بنانير. ما كان فطابيل بالبلد فكانوا يعملوا طـُبـّة شرايط ويلعبوا فيها كرة قدم.

الزراعة

- أراضي عجور متنوعة، منها الجبل ومنها السهل ومنها الوديان ومنها التلال وكلها خصبة وقابلة للزراعة من جميع أنواعها. كانت عجور تشتهر بزراعة الحبوب من قمح وشعير وكرسنة والعدس والفول والسمسم.

باقي الآراضي مليانة أشجار من زيتون – كانوا يصدروا زيت أهل عجور، فيها زيتون رهيب – وتين وصبر وخروب، الخروب كان غابات. في بيارة العزة كان فيها حمضيات. كان بابور طحين وعصارة زيت تابعات لعبد المجيد يوسف العزة. كنا نبيع الحبوب لأنه كنا نزرع بكميات كبيرة. لكل عشيرة كان إلها بيادر. كل شغل الزراعة كان على الدواب. لما كنا نطحن القمح كنا ندفع نسبة من الطحين. قسم من الناس كانت تطحن في بيت الجمال. الناس كانت تساعد بعض، العونة كانت متبعة في الزراعة والبناء. اللي يبني بيت كان كل أهل عشيرته تجمع وتساعده. بالنسبة للحيوانات كان بالبلد غنم سودا وغنم بيضا كثير وبقر وكان شويّ جمال. أرض عجور كانت مراعي لكل منطقة الخليل. أراضيها شاسعة جداً والله مباركها. المنطقة الجبلية في شرق البلد كانت تستعمل للمراعي، منطقة كانت غنية بالأشجار البرية مثل البلوط والبطم والسوّيد والزعرور. منطقة عمورية كانت مليانة خروب. منطقة دروسيا كانت غابة بلوط. كان عرب السبع ييجوا مع الحلال على جبالنا. كان خير كثير وما كان حدا يمنعهم. أهم شيء ما يعتدوا على الشجر. كان منّا طوافين لحراسة الأراضي اللي فيها شجر حتى ما يعتدي حدا ليها أو يقص الشجر لصناعة الحطب.

الاحتلال الإنجليزي

-عن ثورة الـ ٣٦ سمعت إنه عدد كبير من أهل عجور كانوا يعملوا مع الثورة، منهم قسم ظاهر ومنهم قسم مخفي. الظاهرين كانوا معرضين للمطاردة والسجن. وقسم كانوا يدعموا الثورة بالمساعدة المادية وقسم بالمعلومات. أذكر أسماء بعض الناس من البلد، كانوا حوالي ١٥ شخص ومنهم والدي يعملوا بشكل ظاهر مع الثورة ولكن الانجليز ما أثبتوا عليهم شيء، ولكن الانجليز كانوا يشغلوا إلهم أعوان في كل بلد اللي يوصلولهم معلومات عن اللي كانوا يساعدوا الثوار وعن اللي يستقبل ثوار أو يعمل عشا أو يتبرع. بناء على هذي الإخباريات كان الإنجليز ييجوا ويطوقوا الدار ويعتقلوا ثلاثة أربعة منها. وكانوا يعاقبوهم بالإبعاد عن عجور إلى قرية ثانية، بعد ما زاد ضغط الثوار صاروا يحاكموهم بالسجن ويودوهم على سجن عكا وسجن عين شمس في طولكرم وسجن القدس وسجن الخليل. لغاية سنة الـ ٣٦ الثورة توسعت وبدأت قوات الانتداب بمعاقبة قرى فلسطين كلها. أجو مرة طوقوا عجور وكان معهم اثنين عرب والباقي كلهم جنود انجليز استرالية وما يفهموا عليك إشي. وما كانوا يخلوا ولا بيت إلا يدخلوه، وكل واحد فوق سن العشر سنين كانوا يوخذوه، والنسوان كانوا يجمعوهن مع الاولاد الصغار في كل منطقة في بيت. وأخذوا الزلام على منطقة في شرق البلد وحطوهم تحت الشمس وكانوا يجيبوا مخبرين عرب ملثمين بسيارات وكانوا يدلّوا على الزلام اللي بيعاونوا الثورة ويحطوهم في سيارة عسكرية كنا نسميها الدبابة لمعتقل عند بيت جبرين وهناك كانوا يحققوا معهم. أنا بذكر منظر الإنجليز بيعتقلوا ناس داخل البلد وبذكر إني

كنت أعيّط. أحياناً كانوا يفتشوا على سلاح لما توصلهم إخبارية عن بيت معين، مرّة أجوا على بيتنا، كنا اولاد نلعب بنانير بالشارع، وصل الإنجليز وسألوا وين دار علي الاعرج اللي هو أبوي، أنا بعرف أنه كان عندنا بارودة، أبوي وعمي كانوا سارحين مع الحلال برّة، وما كان حدا في الدار إلا النسوان. سبقتهم على الدار وحملت البارودة وجناد الفشك وأخذتهم على الحاكورة وخبيتهم بمحل فيه صبر وشجر. دخلوا الإنجليز بيتنا، وقلبوا كل الأغراض، نعفوا القمح والذرة والكرسنة والزيت والأواعي، ما تركوا شغلة إلا ونعفوها وداسوها، دخلوا بيتنا الثاني وقلبوه. ودخلوا بيت مليان تبن وقعدوا يقلبوا التبن وينعفوا برّة. كانت معاملتهم ضغط بضغط. إذا يمسكوا معك سكينة كانوا يحكموك ست أشهر، على الطلقة الواحدة كانوا يحكموك سنة. على البارودة كان ممكن توخذ إعدام. اليهود هم اللي كانوا يحركوا اليهود. الانجليز ما كانت تساعد الناس بأي حاجة، بل بالعكس، كانوا يوخذوا ضرايب كثيرة وبشكل ظالم. وكانوا يعاملوا الشعب الفلسطيني كله بظلم.

النكبة

- نسبة التعليم في فلسطين في القرى كانت قليلة جداً، لذلك ما كان في بالنا إنه اليهود كانوا يخططوا لاحتلال فلسطين، ما كان حدا يتخيل إنه هاذ ممكن. حتى ما سمعنا عن قرار التقسيم. ما كان علينا اعتداء من اليهود قبل طردنا، ما شفنا يهود إلا يوم ما طلعنا. الناس صار عندها فكرة عن الاحتلال نتيجة الإعتداءات من اليهود. الناس سمعت عن دير ياسين، الناس غضبت وخافت من نفس المصير، وصاروا يخافوا من العصابات اليهودية. الإنجليز كانوا مهيئين اليهود لهذا اليوم ومعطينهم سلاح ومقتنعين إنه هاذ وطنهم. الإنجليز كانوا موعدين اليهود بوطن في فلسطين. كان الإنجليز يدربوا جيشهم ويعيدوا تنظيمهم أثناء الحرب العالمية في أراضي عجور. وكنا نشوف مجموعات طلابية من اليهود، مجموعات من ١٥ - ٣٠ شخص ولابسين لباس كاكي موحد يمشوا بالبلاد مع عصا بدل البندقية وشنطة عليها ومعهم خرائط، كانوا يقولوا إنهم طلاب مدارس، ولكن هذول كانوا فرق عسكرية، كانوا يطلعوا على كل مناطق فلسطين يمسحوا الأرض ويتعرفوا على كل المناطق تحضيراً لما حصل بعد ذلك. اليهود كانوا يحضروا لهذا اليوم لمدة عشرات السنين أما احنا ما كنا نعرف إنه اليهود بدهم يوخذوا فلسطين. بسّ بعد دير ياسين صار عند الناس نوع من الفكرة عن معاملة اليهود للناس لما يحتلوا البلد، ففكروا إنه بدون دفاع قوي لا يمكن الوقوف بوجه اليهود. كانوا يستنوا برحمة ربهم. صارت المواجهات تحصل في اللد والرملة بداية وبعدين توسعت للجنوب. تسابق الجيوش العربية لفلسطين وعّى الناس شويّ، مع إنه الجيوش العربية ما أجت لنجدتنا. الشعب الفلسطيني ما كان يملك شيء من السلاح إلا ما ندر، اليهود كانوا مسلحين بطيارات ودبابات ومدفعية وكل أنواع الأسلحة. ليش الجيوش

العربية ما دخلت بتكتيك صحيح؟ دخلوا بطريقة غير منظمة. أجو بسٍ عشان الرأي العام، ما أجو يحاربوا فعلاً. في عجور كان قوات مصرية. فصيل من ٣٦ عسكري. استقروا بالمدرسة. كان القائد اللي يقود القوات المصرية في عجور كان يوغوسلافي مش عربي. اللاجئين اللي وصلوا عجور من القرى اللي سقطت قبلنا كانوا يروحوا على بلادهم يجيبوا أغراض من بيوتهم ولما كانوا يرجعوا كانوا الجنود المصريين يقصفوهم وهم راجعين. طلعت إشاعة إنه هذا القائد يهودي. والناس فقدت الثقة بالجيش المصري. في البداية أعطى الجيش المصري سلاح لأهل البلد، وعمل حول البلد استحكامات، خندق على شكل حرف لام بالإنجليزي بعمق حوالي متر، وأهل البلد ساعدوا ببنائها وشاركوا بالحراسة، وبنوا غرف للحراسة والمراقبة وكانت تكشف كل المنطقة. ولكن قبل وصول اليهود إلى عجور بثمانية وأربعين ساعة جمع الجيش المصري السلاح من البلد وانسحب من عجور وراح إلى بيت جبرين وترك عجور لأصحابها، واصحابها غير منظمين وغير مسلحين غير بعض البواريد البسيطة. وكل الشعب الفلسطيني كان هيك. الجيوش العربية ما دخلت الحرب بشكل جدي.

- أجا لبلدنا لاجئين من سجد وقزازة وتل الصافي ومغلس وغيرها. هذول أثروا على البلد. صرنا الخط الأول وفهمنا إنه الدور علينا. الهجوم كان متوقع في كل لحظة. أعتقد أنه يوم أحد في شهر عشرة، يوم ١٠/١٨ بعد صلاة العصر، وأنا كنت موجود بالبلد، والناس متوترة ومتوقعة الاحتلال، كل واحد راح باتجاه داره بعد الصلاة وإذا بالرشاشات تنطلق على أهالي عجور، جاء الضرب من منطقتين: الغربية عند دار عبد الحميد العزة في منطقة اسمها السطح، والمنطقة الثانية شمال عجور اسمها جرون الشراقة الغربية. ومن الجهتين كانت الرماية من رشاشات وكل الرماية كانت بالجو ولم يكن إطلاق نار على الأرض. وكأنه التعليمات كانت إطلاق النار للترهيب ومش قتل. صار اللي معه بارودة من البلد يطخ ولكن عالفاضي. أنت سامع صوت ومش شايف حدا.

النزوح

- ظلّوا يطخوا وصارت الناس تشرد. شرّقت. الناس راحت باتجاه الجهة الشرقية. لأنهم هجموا من الشمال ومن الغرب. الجهة الجنوبية مش لعجور. هناك كانت بلد دير الذبان، وهم شردوا معانا لما شافوا أهل عجور شردوا. شردوا باتجاه الشرق. الناس ما أخذت إشي. كل الناس مع بعض، تركض ورا بعض. الزلمة شرد والولد شرد والبنت شردت. ظلّوا يطخّوا لغاية ما غابت الشمس. ما انقتلش ولا واحد، إلا واحد من الخليل كان صباح هذاك اليوم جاي للبلد يشتري حبوب، شرد معنا، أصيب بطلقة طايشة بمنطقة اسمها "قفا الحواكير" وصار يتفعفل والناس تمرق عنه ولا حدا ساعده ومات. وصلت الناس وسكنت بالخرب اللي جنب البلد. في ناس رجعوا بنفس الليلة على عجور وحمّلت أغراض وفراش. ظلوا بالخرب حوالي عشرين يوم. يومياً كانوا الناس

بالليل يتسللوا للبلد ويجيبوا أغراض. اليهود بكل هاي الفترة ما دخلوا البلد بشكل فعلي وإنما كانوا على أطرافها. إحنا وأهلنا كنا في خربة القنيا، صارت الدنيا تشتي، رحنا على منطقة اسمها مرحان الزعارير وبعدها لما زاد المطر رحنا لخربة بير الحيح التابعة لصوريف. قعدنا فترة وحلالنا معنا. دخل عسكر اليهود لعجور واستقر فيها، وصارت اليهود تطلع للخرب مع ناس دللاء عرب وصاروا ييجوا على مكان تجمع الناس، ما يعملوا معهم إشي. كانوا يحكوا مع الناس بشكل عادي. مرة ثانية أخذوا خمس رجال ومنهم أبوي، وراحوا على الغنم وصاروا يحتالوا على الناس ويوخذوا خرفان صغار. وأخذوا الرجال لبيت الجمال وهناك حققوا معاهم ورجّعوهم. ثاني يوم أجو وقالولنا ارحلوا، رحلنا باتجاه جبل الخليل. إحنا أخذنا حلالنا وطلعنا على حلحول. هناك استأجرنا بيت وسكنا فيه والحلال حطينا في واحدة من الخرب. ولأنه ما كان هناك مراعي رحلنا. أغلب الناس كانت على حدود أراضي عجور مع بيت أولا وفي المنطقة الحرام. صار اليهود يعتدوا ويسرقوا قسم من الحلال. اليهود أخذوا بقرنا. وأخذوا ثلاث أرباع الحلال من هاي المنطقة اللي بين بيت أولا وعجور. كان أبوي رافض يبيع البقر لأنه كان متأكد أنه راح يرجع لعجور مع كل حلاله. أنا في هذيك الأيام أتعلم بمدرسة حلحول. أخوي كان يرعى بالبقر. وأبوي وعمي كانوا زي أهل البلد يوخذوا جمال وينزلوا على عجور ويحملوا حبوب واغراض على الجمال. بعد ما انسرق البقر صار أخوي ينزل معاهم للبلد.

أخوي اللي أكبر مني قتلوه اليهود سنة الخمسين. نزل مع ناس من البلد على الحمير لعجور وحمّلوا اغراض، يبدو إنه اليهود كشفوهم فعملولهم كمين وهم راجعين عند بير دروسيا. أطلق اليهود النار عليهم فقتلوا الحمير العشرة وقتلوا أخوي والباقي كلهم شردوا وروّحوا بدون أي شيء. نزل أبوي على مكان الحادث للتأكد من الموضوع فوجد جثة أخوي موجودة، حفر عند بير دروسيا قبر ودفنه هناك ورجع لحلحول.

اللجوء

- قسم من الناس استأجروا بيوت وقسم سكنوا في مخيم حلحول وقسم في مخيم العروب. في هذيك السنة كان الشتا رهيب وقاسي ومثلج، المخيم تدمر وقررت هيئة الأمم أن الموقع غير ملائم ونقلوا اللاجئين لعين السلطانة وعقبة جبر في أريحا. قسم كبير استقر في مخيم الفوار ولا زال حتى اليوم ناس ساكنين في مخيم الفوار. وقسم من أهل عجور ساكنين حتى اليوم في الخليل وفي حلحول وفي بيت فجار والشيوخ وبني نعيم.

עדות

מחמד עלי חסן אלאערג' - אבו ג'מיל
נולד בכפר עג'ור בתאריך 17/3/1933
מתגורר במחנה הפליטים חטין בירדן

מראיין - פואז סלאמה, ירדן
תאריך ראיון - 24/4/2005
מקום הראיון - ביתו של הפליט במחנה הפליטים חטין
הראיון נעשה במסגרת פרוייקט תיעוד הנכבה על ידי אתר האינטרנט:
www.palestineremembered.com

עג'ור
אני פליט מאז 1948 מהכפר עג'ור. קראתי הרבה על עג'ור. הוא היה אחד המקומות המרכזיים בפלסטין והיה מיושב מאז שנת 1500 לפני הספירה. בתקופה העת'מאנית, עג'ור היה חלק ממחוז אלרמלה. אחרי 1917, בתקופת המנדט הוא הועבר למחוז חברון. לפני הנכבה גרו בעג'ור קרוב ל- 5000 אנשים. בעג'ור היו ארבעה אזורים מרכזיים: הכפר עצמו ועוד שלוש ח'רבות השייכות לו.

גאוגרפיה
הכפר היה פרוש על גבעות נמוכות. מסביב לגבעות זרמו נחלים, וואדי אלדיר מצד דרום, וואדי דרוסיא מצד מזרח, וואדי אטרבא מצד מערב, ומצד צפון מזרח היה וואדי אלסַּמְת. היו גם נחלים קטנים יותר או מים זורמים בין שתי גבעות בעונת החורף.
הכפרים הקרובים לעג'ור הם: מצפון היו זכריא (3 קמ'), אלבריג' (7 קמ'), ממערב מֻעַ'לִּס ותל אלסאפי, מדרום דיר אלד'באן (3 קמ') ובית ג'ברין (8 קמ'), ממזרח בית אולא וח'ראס, ומצפון מזרח היה הכפר בית נתיף. העיר חברון הייתה רחוקה כ-20 קילומטר לכיוון דרום מזרח. עד הנכבה לא היו יישובים של יהודים על אדמות עג'ור. ההתיישבות הכי קרובה הייתה כפר מנחם שהוקמה על אדמת הכפר אִדְנִבָּה. רחוקה מאתנו כעשרה קילומטר. "צפרוריה" מכיוון צפון רחוקה כ- 12 קמ' ויישוב "מוסא" בדרום קרוב לבית ג'ברין ולעראק אלמנשיה. לכן לא היה קשרים בינינו לבין היהודים.

תחבורה
בתוך עג'ור לא היה אף כביש אספלט. אפילו הכביש הראשי של הכפר היה דרך עפר. אבל היה סלול טוב ומכוניות נסעו עליו. לכפר היה נכנס אוטובוס אחד שבא מאלח'ליל [חברון] ונסע לכיוון רמלה. הוא שירת את תושבי הכפרים

שרצו להגיע לשוק ברמלה. קראו לו הקו המערבי. היה יוצא בבוקר מחברון, מעלה נוסעים מהכפרים שעל הדרך: בית כַּאחִל, וואדי אלקֻף, בית אולא משמאל ותרקומיא מימין, היה אחרי זה נכנס לתוך בית ג'ברין וממשיך צפונה לכיוון כפר קטן שמו אלסוּרה ואחר כך היה מגיע לצומת עג'ור. הכפר היה רחוק כשלושה קמ' מהכביש הראשי, האוטובוס היה נכנס לתוך הכפר, אנשים היו מחכים לו ועולים כשהוא מגיע, חוזר באותה דרך, ממשיך צפונה ועובר ליד זכריא, בית אלג'מאל וערתוף, אחרי זה באב אלוואד, אלטרון ומשם ממשיך מערבה לכיוון רמלה. אוטובוס נוסף היה יוצא מרמלה לכיוון חברון. האוטובוס שהיה יוצא מחברון היה נשאר כל הלילה ברמלה וזה שיצא מרמלה היה נשאר כל הלילה בחברון. עג'ור היה באמצע הדרך בין רמלה וחברון. האוטובוס היה שייך לחברת אלשרבאטי מחברון.

משפחות

עג'ור היה מחולק לשלושה אזורים. שלושה שלישים. כל שליש היה מחולק לכמה משפחות. השליש הראשון כלל את משפחת אלעג'ארמה ומשפחת אלסראבטה. השליש השני היה שייך למשפחת אלמחארמה בלבד כיוון שהייתה משפחה גדולה, הכי גדולה בכפר. בשליש השלישי גרו שלוש משפחות: אלחג'אג'רה, אלסראחנה ומשפחת אלהֻבָּר. האזורים היו מחולקים על פי מספר הנפשות. לכל משפחה האזור שלה.

חינוך

מרכז הכפר היה אזור המסגד. בכפר היה בית ספר. בהתחלה היה "חדר" שלמדו בו חשבון, ערבית וקוראן. בית הספר הזה היה בבית אבו חסן שהיה קרוב למסגד. המורה בבית הספר הזה היה אחמד עלי שאהין ומאוחר יותר הצטרף אליו השיח' עבד רבּו סלימאן. שניהם מעג'ור. אחר כך בנו לנו בית ספר יסודי על חשבון הממשלה. לימדו בו עד כיתה ה'. אחר כך הוסיפו עוד שכבה ונהיה עד כיתה ו'. בשנת 1947 בית הספר קיבל אישור להמשיך עד התיכון, וישרת את כל כפרי האזור. אני למדתי בבית הספר הזה עד כיתה ז'. בשנה שנטשנו את הכפר הייתי בכיתה ז'. בית הספר היה בנוי בצורת מלבן ושתי פינות מהצדדים, כמו יו באנגלית, והיו בו 13 חדרים. המורים גרו בבית הספר. בית הספר היה ממוקם בקצה המערבי של הכפר. לא היו מערבה ממנו בתים חוץ מבית חסן עבד אלעזיז אלעזה והפרדס שלו שהיה בו גם טחנת קמח, בית בד וגנרטור. עוד בית למשפחת אלעזה היה דרומית לפרדס, והייתה מרפאה. רק אלה היו מערבית לבית הספר. בבית הספר עבדו 12 מורים והם ישנו בבית הספר. בדרך כלל הם נסעו הביתה בימי חמישי. היה להם בבית הספר מטבח ושירותים. כל המורים היו מחוץ לעג'ור. אחד מהם היה מזכריא. היו 7 כיתות לימוד. לכל כיתה חדר. לא היו שירותים לתלמידים, רק למורים. מים הביאו מהבארות, אספו אותם בתוך חביות ובתוך כדים. אלה היו מי שתייה למורים ולתלמידים. חדר הכיתה היה בגודל 4 על 4 מטר. בכיתה ז' היינו כעשרה תלמידים. אני זוכר 7 מעג'ור, אחד מדיר אלד'באן ואחד מזכריא. בכיתות הנמוכות יותר היו יותר תלמידים. אנשי עג'ור לא ייחסו חשיבות ללימודים. לא חשבו שעדיף לתת לילד ללמוד כדי שיהיה מורה או מהנדס, לא הייתה חשיבה כזאת. בוודאי כי לאנשים אין מודעות, אך גם בגלל שהמשפחה הייתה זקוקה לילד. אנשי עג'ור היו אנשי חקלאות ומגדלי צאן ועזים. כל עיסוקם היה באדמה ובצאן.

באותם ימים, מי שהבן שלו היה מסיים לקרוא את הקוראן כולו בהצלחה, היו עושים בשבילו מסיבה ועשו לו "זפה" בכפר, היו שוחטים לכבודו ומזמינים את האנשים לארוחה. האנשים היו משבחים אותו ואומרים: וואללה, הבן של פלוני הצליח סיים את הקוראן. למחרת היה רועה את הבקר או את הצאן. מתוך אלה שסיימו כיתה ז׳ בשנת 1947 רק שלושה המשיכו את לימודיהם בחברון, כל השאר הלכו לעסוק בצאן ובבקר.
אני זוכר שהיה מנהל בית ספר בשם פריד, אחריו היה מנהל מעין כארם שמו עבד אללה פִּדָּה, הוא היה המנהל כשנטשנו את עג׳ור. מהמורים אני זוכר את המורה חסין מזכּריא ואת עבד אללה שעבאן מחלחול, את פריד, את שַׁמְס ואת השיח׳ עבד אלמג׳יד אלקוואסמי מחברון. אני כמובן זוכר את שמות ילדי הכיתה שלי. אנחנו כמעט ולא מתראים היום. התפזרנו לכל עבר. כאשר בנוּ את בית הספר היה תכנון להשאיר שלושה חדרים לבנות, כי עד אז הבנות בעג׳ור לא למדו בבית הספר.

אתרים

כאמור המסגד נמצא במרכז הכפר והשטח שלו היה בערך 12 מטר על 5 מטר. עליו צריח מאוד מיוחד, בתוכו היו 150 מדרגות שמגיעות לפסגתו. אני עליתי לשם וצדתי ציפורים. היה בכפר שיח׳ עיוור שמו חסין סעד אבו ע׳זלה, הוא היה גם מואזן וגם אמאם לתפילה. היה לו קול מצוין. למסגד הייתה חצר גדולה, בימי ששי המסגד לא הספיק לכל המתפללים, אז השתמשו גם בחצר. המבנה היה בנוי מאבן. כשישראל נכנסה [לכפר] היא הרסה תחילה את המסגד. בתוך הכפר היה מקום קדוש על שם השיח׳ רמדאן, הוא חדר קטן עם כיפה ובתוכו קבר. מזרחית לכפר היה קבר על פסגת ההר שמו קבר אבו שושה. קבר אלמְסֵיד היה בקצה הכפר מצד דרום. קבר השיח׳ תמים היה מחוץ לכפר בח׳רבת אלקנָה, ומזרחית לכפר היה קבר השיח׳ סאמִת ועל הר אחר היה קבר השיח׳ עבד אללה. בח׳רבת עמוריה מערבית לכפר היה גם קבר שקראו לו השיח׳ עבד אללה, בנוי בצורת קשת.
על אדמת עג׳ור היו הרבה ח׳רבות כי בזמנים עתיקים יותר היו באזור ערים וממלכות. מספרים שבאזור עֻכְּבֶּר הייתה ממלכה ושם התנהלה מלחמת אג׳נאדין. ח׳רבה היא בעצם מערות, טרסות ובתים ישנים והרוסים, היא מקום נטוש ובו עצים. זה סימן שבאזור כזה הייתה פעם בעבר הרחוק התיישבות את היא חדלה. תושבי עג׳ור השתמשו בח׳רבות למגורי רועים עונתיים ובמערות כבית לבהמות.

בריאות

בכפר הייתה מרפאה. אז היו שלוש מחלות נפוצות: מלריה, שחפת ודלקת עיניים. חוץ מזה לא היו מחלות. בכפר הייתה מרפאה, מבנה יפה וסביבו עצים, נמצא מערבית לבית הספר. במרפאה עבד אח מוסמך שפתח את המרפאה כל יום. הוא אפילו ישן שם במהלך השבוע כי הוא היה מחוץ לכפר, אולי מאזור חברון, ונסע הביתה בסופי שבוע. לפני שבנו את המרפאה, אנשים נסעו לטיפול בכפר בית אלג׳מאל, כפר קטן רחוק מעג׳ור כ־7 קמ׳. זה מקום נוצרי, מנזר. שם הייתה מרפאה ואנשים מהכפרים באזור הלכו עד לשם לקבל טיפול. עבד שם אח שקראו אלסרוג׳י. מי שחלה במלריה היה הולך אליו, כדי שיתן לו כדורים. אני זוכר שלקחו אותי אליו כשנדבקתי במלריה, הוא נתן לי כדורים

צהובים, שמם כדורי "כיניא", היית לוקח כדור, וואללה זה היה מרפא. אם עיניך כאבו, הוא היה נותן לך טיפות לעיניים. אבל אם הוא בדק את החולה ולא ידע לטפל בו היה אומר שחייבים להעביר אותו לביה"ח ביאפא.

מים

המים בעג'ור היו מי נביעה. זורמים תמיד, גם בחורף וגם בקיץ. בתוך הכפר היו כעשר בארות, מלבד באר הפרדס של אלעזה שהיה בו באר ושאבו ממנו בעזרת גנרטור כי היה לו בית בד וטחנת קמח. עומק כל באר כעשרים מטר. אנשים הוציאו מים בדליים, לקחו הביתה, הנשים מלאו מים בכדים ונשאו את הכדים על ראשיהן הביתה. אבל הבארות שמחוץ לכפר היו בעומק של שלושה עד חמשה מטר בלבד. לא יודע מה הסיבה, כשהיה יורד גשם המים היו צפים מחוץ לבאר, היו אומרים שהבארות התפוצצו מרוב גשם. אך הבארות שבתוך הכפר לא היו מתמלאות. מים היו תמיד בשפע בכפר. בעג'ור היו הרבה בעלי חיים, מספרים גדולים של צאן. כל הצאן היה שוהה במרעה מחוץ לכפר. את הצאן היו משקים מבארות חיצוניות. לכל באר היה שם. בדרך כלל הוא קיבל את שם בעל האדמה. כמו באר אלעג'ארמה, באר אלסראמטה, באר אבו ע'זלה, באר אבו ד'אן.

כלכלה

הארנו את הבתים באמצעות מנורת נפט. היינו שמים נפט בתוך מיכל הנפט שבתחתית המנורה, מכניסים פתיל מתוך חור מיועד לכך. הפתיל סופג נפט ונרטב כולו, חלקו בתוך הנפט וחלקו מעל למיכל במרכז המנורה וסביבו זכוכית, היינו מדליקים את החלק העליון של הפתיל ומקבלים אור. חלק מהאנשים השתמשו בתאורת "לוקס" שעבד גם על נפט אך הדליקו "שנבר" במקום הפתיל. לבישול השתמשנו בפרימוס, גם הוא עבד על נפט. קנינו נפט מהמכולת. היו הרבה מכולות. לא היו בתי קפה בעג'ור. היו שני ספרים: אבראהים אלהוואני והשני קראו לו אלמְנַוִּי, הוא היה הספר שלי. שני חייטים בכפר, ונגריה אחת למשפחת אבו ע'זלה, הם היו אומנים וידועים בכל האזור. לא היו מאפיות כי אנשים לא היו צריכים, בכל בית היה טבון סמוך, בו אפו את הלחם.

השוק

בכל יום ששי היה מתקיים בעג'ור שוק ענק. קראנו לו שוק יום ששי. היה מתחיל מהבוקר עד אחרי תפילת אחה"צ. סוחרים ואנשים הגיעו מכל פלסטין, מעזה, יאפא, עכא ומכל מקום. מכרו בו הכל. חלק מהסוחרים היו מגיעים לעג'ור ביום חמישי והיו ישנים אצל חברים שלהם או בבתי האירוח של הכפר כדי להשכים לשוק למחרת. אני הלכתי הרבה פעמים לשוק. לפעמים הלכתי עם אבא שלי ועם דוד שלי ומכרנו כבשים ועזים. כל יום ששי עג'ור הייתה מתמלאת באנשים ובסוחרים. השוק היה בשטח רחב בצד המזרחי של הכפר.

חברה

בעג'ור היה מח'תאר אחד לכל הכפר. לא היה לכל משפחה מח'תאר נפרד. האנגלים מינו מח'תאר ממשפחת אלעזה, שמו חסן עבד אלעזיז אלעזה, הוא נשאר המח'תאר של עג'ור עד 48 כשיצאנו מהכפר. משפחת אלעזה במקור באה ממצרים לפני מאות שנים. הם גרו בכמה כפרים, תל אלסאפי, עג'ור, בית ג'ברין.... אך כולם אותה

משפחה ובכל המקומות היה להם אותו שם, אלעזה.
לכל משפחה היה בית אירוח משלה. קראנו לו "חארה". בית אירוח הוא בית גדול, רצפתו מכוסה בשטיחים, יש בו כלים להגשת תה וקפה. האורח יכל לישון אצל מארחו או בבית האירוח אם רצה בכך או אם אין לך מספיק מקום בביתך. רוב בתי הכפר היו בנויים מאבנים ובוץ בשיטה ישנה, במקום חלונות היו פתחי אוורור גבוהים.
לפעמים היה מגיע לכפר איש עם "קופסת פלא" כדי לבדר את הילדים ואת הנערים, מין תאטרון בובות נייד. הילדים בשכונה שיחקו גולות, ואני זוכר משחק נפוץ מאוד בקרב הילדים הוא לגלגל גלגל ממתכת עם ידית - זרוע שהילד היה מחזיק בה ורץ עם הגלגל. למבוגרים היו משחקים אחרים, "סיג'ה" ו "דאמנה", תחרות בין שניים בסידור אבנים קטנות על לוח עץ, לפי כללים. לא היו כדורים אצלנו אך הילדים הכינו כדורים מסמרטוטים ושיחקו כדורגל.

חקלאות

האדמה של עג'ור הייתה מגוונת. יש הר ויש גבעה, יש מישור ויש וואדי. כל האדמה הייתה טובה לחקלאות, עג'ור היה מפורסם בגידול דגנים וקטניות. חיטה, שעורה, קרשינה, עדשים, פול, סומסום. שאר האדמה הייתה נטועה בעצי פרי. זיתים - אנשי עג'ור ייצאו שמן, היו לנו כרמי זיתים מרהיבים - תאנים, צבר, חרוב - היו חורשות של חרובים. היו פרי הדר בפרדס אלעזה. מכרנו דגנים כי זרענו בכמויות גדולות. לכל משפחה היה גורן. את כל עבודת החקלאות עשינו על בהמות. חלק מהאנשים טחנו את החיטה בכפר אצל משפחת אלעזה וחלק הלכו לבית אלג'מאל כי התור בטחנת הכפר היה ארוך. אנשים עזרו אחד לשני בעת הצורך- באדמה, בקציר ובבניית בית. אנשים היו מתנדבים לעזור ביציקת גג בית חדש. מבחינת בעלי חיים, היו בכפר מספרים גדולים של צאן, עזים, בקר ומעט גמלים. אדמות עג'ור היו שטח מרעה לכל אזור חברון. אדמה רחבת ידיים וברוכה. האזור ההררי שבצד המזרחי היה משמש למרעה. היה עשיר בעצי בר כמו עצי אלון, בטם, זערור, חרובים ועוד. בדווים מהנגב היו מגיעים לרעות את צאנם באדמתנו. היה מותר כי היה מספיק לכולם, בתנאי שלא יזיקו לעצים. אנחנו שלחנו את הצעירים של הכפר לעשות סיורים ולפקח על המתרחש האדמה, כדי לוודא שאיש לא כורת עצים.

הכיבוש הבריטי

אני שמעתי על מרד 36 מפי אנשים. הבנתי שגברים לא מעטים מעג'ור השתתפו במרד. חלקם באופן גלוי וחלק באופן סמוי. מי שנלחם בגלוי היה נרדף על ידי האנגלים והיה עלול להיכנס לכלא. חלק מהאנשים עזרו למורדים בכסף וחלק באיסוף מידע לטובתם. היו כ- 15 אנשים שנלחמו נגד האנגלים. אחד מהם היה אבא שלי. אך האנגלים לא הצליחו להרשיע אותם כי לא הצליחו להוכיח כלום. האנגלים הפעילו "מודיעים" מקרב הפלסטינים שהעבירו להם מידע על תנועות המורדים ועל התומכים בהם. אם היו מקבלים מידע היו מגיעים לכפר מקיפים אותו ומבצעים מעצרים. לעתים היו מענישים אנשים בהרחקה מהכפר. עם הזמן העונשים נהיו כבדים יותר ושלחו אנשים שהורשעו לבתי כלא בעכא או בטולכרם או בחברון או בירושלים.

בשנת 36, הלחץ של המורדים גבר והאנגלים התחילו להעניש את כל האנשים. פעם הקיפו את עג׳ור, נכנסו לכל הבתים, עצרו את כל הגברים ואת כל מי שנראה להם נער. את הנשים הם ריכזו בכמה בתים, בכל שכונה בית. לקחו את כל הגברים למקום במזרח הכפר, המודיעים שלהם הצביעו על המורדים ועל מי שעזר להם. הכניסו אותם לרכב, קראנו לו טנק, ולקחו אותם למעצר בבית ג׳ברין. שם היו חוקרים אותם. אני זוכר מחזה של מעצרים וזוכר את עצמי בוכה.

הנכבה

לא עלה על דעתנו שיש תכנית להשתלט על פלסטין. רמת ההשכלה בפלסטין באזורי הכפרים הייתה נמוכה מאוד, לא היינו מודעים למה שהיהודים זוממים. אפילו לא שמענו על תכנית החלוקה. היהודים לא תקפו אותנו לפני שגירשו אותנו, אנחנו לא ניהלנו שום קשר לפני כן עם יהודים. האנשים התחילו להרגיש שקורה משהו חמור רק אחרי טבח דיר יאסין, האנשים פחדו והיו מוטרדים שמא יקרה להם אותו דבר. רק אז התחילו אנשים לפחד מהכנופיות של היהודים. האנגלים הכינו את היהודם ליום הזה. נתנו להם נשק והיו גם הם משוכנעים שזו מולדת ליהודים. האנגלים הבטיחו ליהודים מולדת בפלסטין. האנגלים היו עורכים אימונים לצבא שלהם במלחמת העולם השנייה על אדמת עג׳ור. ראינו קבוצות של תלמידים יהודים, היו מגיעים בקבוצות קטנות של 15 – 30 אנשים, לבושים כולם בבגדי חאקי והיו מסיירים בכל הארץ לאורכה ולרוחבה עם מקל ותיק, היו להם גם מפות. הם טענו שהם תלמידים. אבל אלה היו קבוצות צבאיות. סרקו את הארץ במשך עשרות שנים כהכנה ליום הזה. אחרי דיר יאסין האנשים הבינו שהיהודים יכולים לעשות דברים רעים, וכי יש להם נשק, וכי יהיה קשה להתגונן מפניהם. היינו חסרי אונים ו"חיכינו לרחמי האל", העימותים התרחשו באללד וברמלה, אחר כך התרחבו דרומה. הגעת חיילים ממדינות ערב עודדה קצת את האנשים. כי חשבו שהם באו להציל אותנו. לפלסטינים לא נשק כמעט בכלל. ליהודים היו מטוסים, מקלעים, טנקים וכל סוגי הנשק. למה צבאות ערב לא נכנסו למלחמה עם תכנית מסודרת? הם באו רק בשביל דעת הקהל. לא באו כדי להילחם באמת. בעג׳ור היו כוחות מצריים. 36 חיילים, שכנו בבית הספר, המפקד שלהם היה יוגוסלבי ולא ערבי. הפליטים שהגיעו לעג׳ור מהכפרים הסמוכים היו "מסתננים" לכפריהם לפעמים כדי להביא מזון וחפצים. בדרכם חזרה אלינו המצרים היו מפגיזים אותם. התחילה לרוץ שמועה שהמפקד של המצרים הוא יהודי. האנשים איבדו את אמונם בצבא המצרי. בהתחלה המצרים נתנו לאנשי הכפר נשק, הכינו ביצורים מסביב לכפר, אנשי עג׳ור השתתפו בהכנות והשתתפו בשמירה. אבל לפתע, 48 שעות לפני שהיהודים תקפו את עג׳ור, הצבא המצרי אסף את הנשק ונסוג לכיוון בית ג׳ברין. ועזב את עג׳ור לאנשי עג׳ור שאין להם במה להתגונן. אחרי שהכפרים הסמוכים כמו סג׳ד, קזאזה, תל אלסאפי, מע׳לס ועוד נכבשו והפליטים ברחו לכיוון עג׳ור, הבנו שאנחנו בתור.המתקפה על הכפר הייתה צפויה. אם אני לא טועה זה היה ביום ראשון, אולי ה- 18 באוקטובר אחרי שהמתפללים יצאו מהמסגד בסיום תפילת אחה"צ, שמענו קולות ירי כבד לכיוון עג׳ור. זו הייתה מכונת ירייה. הירי הגיע משני כיוונים, ממערב ליד בית עבד

אלחמיד אלעזה, ומצפון. אך הירי כולו היה באויר. לא היה שום ירי לכיוון האדמה או לכיוון האנשים. כנראה רצו רק להפחיד ולא להרוג. אנשים מהכפר שהיה להם רובה ניסו להשיב אש אך לשווא. לא ראינו מי יורה. הם הסתתרו יפה. הירי לא הפסיק. האנשים התחילו לברוח.

הבריחה

האנשים ברחו לכיוון מזרח. כי המתקפה הייתה מכיוון צפון ומכיוון מערב. בצד הדרומי היה כפר דיר אלד׳באן שגם הם ברחו איתנו אחרי שראו שאנחנו בורחים. האנשים לא לקחו חפצים. כל האנשים יצאו יחד. רצים אחד אחרי השני. הגבר ברח. הילד ברח. הילדה ברחה. היהודים המשיכו לירות עד השקיעה. לא נהרג אף אחד מאתנו. חוץ מאיש אחד מחברון שהגיע לכפר באותו בקר כדי לקנות חיטה. הוא ברח איתנו. כדור תועה פגע בו, נפצע ונפל ארצה והתחיל להתפתל מכאבים. אנשים עברו לידו ואף אחד לא עזר לו. מת. אנשי הכפר הגיעו לח׳רבות שמחוץ לכפר. שם נשארנו כעשרים יום. אנשים הסתננו כל יום לבתיהם והביאו חפצים, מזון, ובגדים. היהודים עדיין לא נכנסו לכפר באופן ממשי. היו רק בפאתי הכפר. משפחתי, אחרי שירד גשם, עברה למקום שנקרא ביר אלחיח השייך לעיר צוריף. חיילים יהודים התחילו להגיע אלינו כמעט כל יום, היו לוקחים כבשים, מציקים לנו, הזמינו חמשה אנשים לחקירה בבית אלג׳מאל ביניהם אבא שלי. למחרת אמרו לנו לעזוב. עזבנו לכיוון הר חברון, גרנו בחלחול. בגלל מחסור במרעה עברנו לאזור החיץ בין עג׳ור לבית אולא. היהודים התחילו לגנוב צאן ובקר. הם גנבו את הבקר שלנו. בימים אלה אני הייתי כבר בבית ספר בחלחול. אח שלי טיפל בבקר. אבא שלי והדוד שלי נכנסו כמה פעמים, כמו שאר האנשים, על גמלים והביאו דגנים וחפצים על הגמלים. אחרי שהבקר שלנו נגנב, גם האח שלי החל להביא דברים מהכפר. יום אחד, בשנת 1950, הלכו עשרה אנשים, ביניהם האח שלי, על עשרה חמורים לכפר כדי להביא דברים. היהודים ראו אותם וארבו להם בדרכם חזרה ליד באר דרוסיא. היהודים ירו עליהם, הרגו את עשרת החמורים, והרגו את אחי. כל השאר ברחו. הדוד שלי היה איתם. אבא שלי הלך לבדו למקום האירוע כדי לוודא מה קרה עם האח שלי. הוא מצא את הגופה שלו ליד באר דרוסיא. שם חפר קבר, טמן אותו וחזר לחלחול.

פליטות

לפליטים הקימו מחנה בחלחול אך הוא נהרס בחורף הקשה של אותה שנה. זה היה חורף מושלג, סוער וקר מאוד. האו״ם החליט לבטל את המחנה ושלח את האנשים למחנות הפליטים עין אלסלטאנה ועקבת ג׳בר ליד יריחו. חלק גדול מהאנשים גר במחנות אלערוב ואלפַוואר. עד היום יש אנשים שגרים שם. חלק גרו ונשארו בחברון, חלחול, בית פג׳אר, אלשיוח׳ ובני נעים.

الجيل الثالث

הדור השלישי

The Third Generation

أمجد جبرين الخواجا - 13 عاماً وسجى خالد عجارمة – 13 عاماً، أبناء عجور من مخيم عايدة للاجئين يزوران قريتهما، ضمن مشروع يقوم به "مركز لاجيء" لتوثيق القرى الفلسطينية التي طرد منها اللاجئون القاطنون في المخيم.

أمجد: " لقطت من الصبر اللي في القرية، كان طعمه كتير زاكي، حسيت إنه طعم صبر القرية غير عن الصبر اللي بنوكله في المخيم. إيديّ كانوا مليانين شوك، بس ما اهتميت، فركت إيديّ في التراب عشان يروح الشوك منهم. هيك قالتلي ستس أعمل.... وزبطت"

سجى: " يوم الجمعة كان مميز، مش راح أنساه طول عمري. عجور كانت حلوة كتير... أحلى من ما توقعت. أنا كنت محظوظة كتير لأنه عمري أقل من 16 سنة وعشان هيك سمحولي (سلطات الاحتلال) أروح على البلد... بس حبيت أهلي يكونوا معي كمان في هذيك اليوم"

Amjad Jibreen Al-Khawaja – 13 years old and Saja Khalid 'Ajarmah – 13 years old, Two Palestinian children live in 'AIDA refugees camp visiting their home destroyed village of 'AJJUR, as a part of LAJI'E Center's project concerning the right of return for the Palestinian refugees.

אמג'ד ג'ברין אלח'וואג'א ־ בן 13 וסג'א ח'אלד עג'ארמה ־ בת 13, תושבי מחנה הפליטים עאידה, דור שלישי לנכבה, מבקרים בכפרם עג'ור במסגרת פרוייקט תיעוד הכפרים מהם גורשו הפליטים הגרים כיום במחנה. הפרוייקט הוא אחד הפעילויות של המרכז "לאג'י" (פליט) הפועל במחנה בנושא זכות השיבה.

Amjad: " I picked some cactus fruit and ate them, it tasted very delicious, it was different than the cactus I have tasted in the camp. Needles got stuck my hands. I rubbed my hands in the soil to remove the needles which is my grandmother told me to do, it worked"

אמג'ד: " קטפתי מהסברס שבכפר, היה מאוד טעים, הרגשתי שהטעם שלו שונה מטעם הסברס שאני אוכל במחנה הפליטים. הרבה קוצים נתקעו לי בידיים, זה לא הפריע לי, שפשפתי את ידיי באדמה כדי להוריד את הקוצים. כך לימדה אותי סבתה..... וזה עבד"

Saja: " It was a special Friday that I will never forget. Ajjur was more beautiful than I expected. I was lucky because as I am under 16 I was able to visit my village Ajjur, but I missed my family. I wanted them to be with ".me at that day

סג'א: " היה זה יום ששי מיוחד. אזכור אותו כל חיי. עג'ור היה בעיני כפר יפה מאוד, יותר ממה שציפיתי. יש לי מזל שגילי פחות מ 16- שנים, בזכות כך הצלחתי להגיע לכפר... קיוויתי שגם בני משפחתי יהיו אתי ביום הזה."

2.

Shrines / maqams	‘Ajjur contained four shrines within its borders.
Archeological sites	‘Ajjur was the site of the **important battle of Ajnadin (A.D. 634)**, in which the Muslim Arabs triumphed over the Byzantines, and it also contains other 22 archaeological sites.
Exculsive jewish colonies on town’s lands	‘Agur, Tzafririm, Giv’at Yesh’ayahu, Li-’On, & Tirosh.

Town Today

According to the Palestinian historian Walid Khalidi, the village remaining structures on the village land are:

“Only three houses remain; two are deserted and one has been turned into a warehouse. One of the deserted houses is a two-story stone structure that has a large, triple-arched front porch.” Today, a part of this house serves as “The khan of chamber music” conducted by a Jewish family who lives in the other part of it.

Information given by www.palestineremembered.com

بيت مهدوم شرقي البلد
בית הרוס במזרח הכפר

1.

Statistic/Fact	Value	
Israeli occupation date	July 13, 1948	
Distance from district center	24 (km) Northwest of Hebron	
Elevation from the sea	275 (meters)	
Israeli military operation	Operation Yo'av	
Israeli attacking brigade	Fourth Battalion of Giv'ati Brigade	
Exodus Cause	Military assault by Jewish troops	
Village remains after destruction by Israelis	A'jjur was **mostly destroyed** with the exception of three houses remain standing to this date	
Ethnically cleansing by Israelis	A'jjur inhabitants were completely ethnically cleansed.	
Land ownership before occupation	**Ethnic Group**	**Land Ownership (Dunums)**
	Arab	44,771
	Jewish	0
	Public	13,303
	Total	**58,074**
Land usage in 1945	**Land Usage Type**	**Arab (Dunum)**
	Irrigated & Plantation	2,428
	Area planted w/ olives	3,070
	Planted W/ Cereal	25,227
	Built up	171
	Cultivable	27,655
	Non-Cultivable	30,248
Population befor occupation	**Year**	**Population**
	1596	139
	1922	2,072
	1931	2,917
	1945	3,730
	1948	4,327
	Est. Refugees 1998	26,571
Number of houses	In (1931): 556 (Includes Khirbat al-Sura)	
Schools	The village had two schools: the 1st was a private school known by Abu al-Hasan school, and the 2nd was founded in 1934.	
Religious institutions	'Ajjur had two mosques: the 1st was an old mosque which was built during the Fatimid period, and the 2nd was built during the British Mandate period.	

Villages of Hebron District

Key

—··—··—··— international borders
- - - - - - - - district borders

'Ajjur (5)
Barqusya (6)
Bayt Jibrin (14)
Bayt Nattif (4)
al-Dawayima (16)
Dayr al-Dubban (7)
Dayr Nakhkhas (13)
Kudna (11)
Mughallis (1)
al-Qubayba (15)
Ra'na (8)
Tall al-Safi (3)
Umm Burj, Khirbat (12)
Zakariyya (2)
Zayta (10)
Zikrin (9)

بيت مهدوم في مركز البلد
בית הרוס במרכז הכפר

פארק
בריטניה
The British Park
קקל

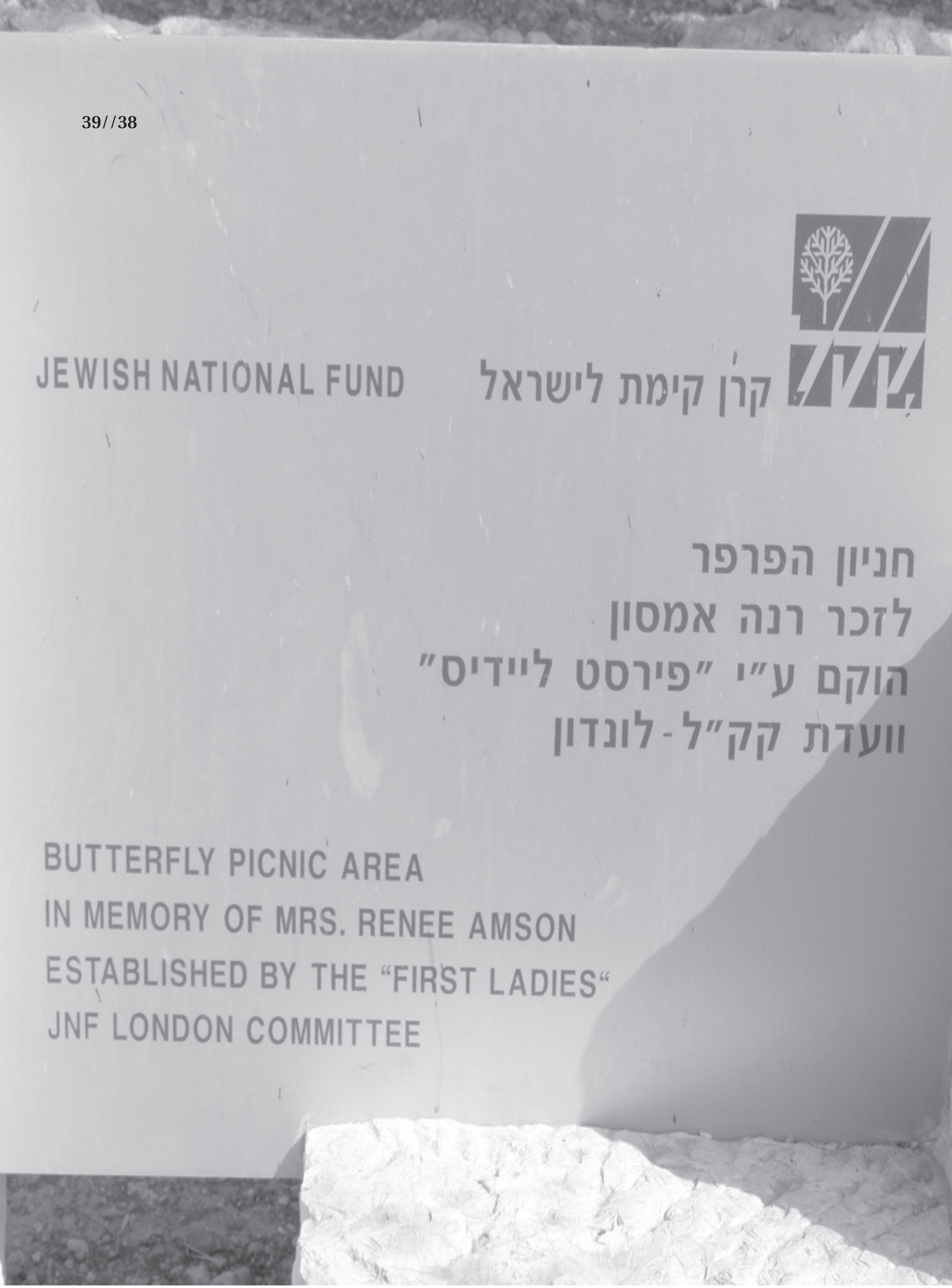
JEWISH NATIONAL FUND
קרן קימת לישראל
חניון הפרפר
לזכר רנה אמסון
הוקם ע"י "פירסט ליידיס"
וועדת קק"ל - לונדון
BUTTERFLY PICNIC AREA
IN MEMORY OF MRS. RENEE AMSON
ESTABLISHED BY THE "FIRST LADIES"
JNF LONDON COMMITTEE

ذاكـــرات عَجّور

זוכרות את עַג'וּר

Remembering ’Ajjur